

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд на Цена Динчева Желязкова „Субектност и достойнство“ за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.3. Философия (Онтология)

Рецензент: доц. д-р Веселин Христов Дафов,
Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Представеният дисертационен текст, нека още в самото начало се каже, е необичаен. Тази необичайност личи и в начина, по който се представят резултатите от проведеното от Цена Желязкова онтологическо изследване – както по форма, така и по съдържание. Текстът е сравнително малък по обем, езикът на места е наистина лаконичен, а същевременно броят на „стъпките“ в осмислянето на темата и преходите от една определеност в друга, от едно понятие в друго и от една идея в друга е голям.

Необичайна е и не толкова темата на дисертацията, а именно „Субектност и достойнство“, колкото е необичайна заявката темата за достойнството да се мисли с приоритет на онтологичното – както като подход, така и като нагласа и в крайна сметка като резултати. Още по-необичайна би ни си сторила темата на дисертацията, а и самата дисертация, ако пропуснем фактът, че заглавието се състои от две съществителни имена и съюз, а именно „Субектност и достойнство“. Така

постиженията в текста следва да се преценяват с оглед на постижения по отношение на онтологичното осмисляне на „субектността“ и „достойнството“, в тяхната свързаност, а не само на едното от двете. Така да се каже – изследването на едното ни помага да изучим другото и обратно, изучаването на второто ни открива знание за първото. В това отношение искам да отбележа, че дисертацията категорично помага на читателя да преобразува напредъка си по темата за субектното в напредък по темата за достойното и обратно.

Необичайността личи и в разнообразните философски „техники“, с които си служи дисертанта – анализ на понятия, херменевтични процедури, феноменологични редукции. Същевременно за водещ подход се посочва субектно-онтологичния, във вида в който се разработва в катедра „Философия“ на Софийски Университет.

Като член на катедра „Философия“ на Философския факултет на Софийски университет, в която катедра, асистент Желязкова първоначално предложи част от текста за зачисляване на „свободна докторантура“, а после и представи завършен текста на дисертацията за вътрешна защита, мога да бъда сигурен и да уверя всекиго, че многократно се обърна внимание върху традиционните за темата за „Достойнството“ подходи от етически, естетически, изобщо аксиологически характер. И това, разбира се, може да се направи и в тази рецензия, дори като се разшири полето на влияние на темата за достойнството в хуманитаристиката изобщо чрез въвеждането на юридически, икономически, политически, религиозни смисли, но и не само, а и на знанието изобщо – развитието на науките за природата, технологиите, техниката, теоритизации от всякакъв вид и т.н.

Но ако направим това, то така ще признаем две неща – от една страна не може да се отрича историческата сложеност на темата за достойнството като етическа и отнесена до човека, но от друга страна въпросът има всеобщ характер отнасящ се до субектността и именно

поради това достойнството може да бъде мислено изобщо, като субектна реалност. Точно с тази втора страна изследването се превръща в собствено онтологическо, а не в културно-историческо или частно-хуманитаристко. И само така, при успешно справяне, може да се изяснява субектната реалност на достойнството като намираща израз в различни сфери на човешкото познание и живот и да става ясно как може да се говори за достойнство в различни значения и смисли.

От гледна точка на разгръщането на мисленето, в дисертацията се удържат два основни момента. Първият следи за разгръщането на метода, чрез саморефлексия на дисертанта, вторият следи за получените определености на предмета на изследване.

Според последователността на извършваните стъпки се различават три основни стъпки (както отбелязва и дисертанта в Заключението на стр. 119-120) : 1/ „ставането на определеност изобщо, като всеобща специфика на наличното битие“; 2/ разгръщането на достойнството в развитието на определеността до отношение и самоотношение, т.е. до същностно битие; и 3/ „разработва идеята за достойнство като развитие на всеобщността, което е и развитие на самата субектност.“

От гледна точка на теорията на онтологията на субектността голямо предизвикателство и интерес представляват именно тези изследвания, каквото е и настоящото, през които личи единството на онтологията спрямо разликата между обектното (предметното) и субектното. Многобройни са примерите, когато въпросите на субектното се мислят като сведени до предметности и в този смисъл говорим за предметистки онтологизации, които си служат с описания на характеристики, определения и свойства.

Фактът на единството на онтологията на предметността и субектността¹ се дължи на това, че субектното в своето развитие, макар и да се развива като субектно, то това става винаги през предметността (която може да бъде и опредметена субектност) и именно в тези субектни определености се съдържа единството на иначе противоречивостта на предметно и субектно. Именно в този смисъл и намирам Първа глава „Достойнство и действителност“ за достатъчно показателна и успешна. Точно там всъщност ни се показва - през темите за „Стойност и ценност; Определеност и стойност; Наличност и достойнство; Заслуга и стойност; Достойнство и същност. Произход и признание; Възможност и действителност; Равенство и всеобщност; Признаването;“ - как е възможно одостойностяването (което в царството на предметността е в крайна сметка – остойностяване) на предметността да бъде овладяна в единството на субектното и предметното – а именно: в определеността, в това, което е такова, каквото е - когато става дума за налично битие; и в същността, в това, което е такова, какво е и такова, каквото не е – когато става дума за действителността.

Както вече се каза темата за достойнството е в собственото си царство именно в субектното. Във Втора глава на дисертацията се навлиза директно в най-сложното – да се обоснове онтологически една идея за достойнството. Преминава през теми като: Достойнство и общност; Отвъд стойността; „Великото обновление“ и достойнството на знанието; Достойнство и автономия; Две идеи за достойнството като одухотвореност; Действителност и усвояване; Собствена определеност; Достойнство и собственост; Примирение и смирение. Достойнството на недостойните.

¹ В тази връзка нека отбележа, че буквално месеци преди ас. Желязкова да завърши своята дисертация, се публикува книгата на Цветина Рачева „Към идеята за една онтология на предметността“, 2016, София, Изд. Парадигма, където теоретично се обосновава въпросното единство и се показват възможностите за разгръщане на такова философско мислене за овладяване на предметността и ползите за човешкото знание от такъв подход.

За получените нови и авторски резултати в дисертацията говори следното обстоятелство. Ако в Първа глава все още това не личи така директно, то във Втора категорично става ясно, че който обсъжда темата за достойнството през реалността на стойността, на заслугата, на произхода, на възможността, на равенството, на признаването – все още са намира в обсъждането на темата за достойнството предметистики, т.е. това е такова мислене на достойнството, което изисква субектното да бъде сведено до определеност (налично битие, битие в себе си) или до същност (действителност, действително битие, битие за себе си и за нещо друго). Така да се каже да се съобразяваме със стойност, да установяваме заслуга, да зачитаме произход, да създаваме възможности, да поставяме равенство, да признаваме, все още не значи, че се грижим и изхождаме от позициите на знаещите достойнството в неговото субектно разгръщане. Разбира се, би могло да се има предвид, че всички преди малко изброени се явяват реквизитни за разгръщането на например човешка социалност основана на идеята за достойнство, но това не е достатъчно.

Така се достига до главното постижение в дисертацията, а именно достойнството да се изработва, да се мисли, да може да се полагат грижи за него през идеята за „собствена действителност“. Заедно с това следва да се отбележи, че тази глава носи и един недостатък – не всеки път е достатъчно контекстуално добре изработено различаването на моментите, в които се обсъжда „достойнството на субектното“ от моментите, в които се обсъжда „субектността на достойнството“. Мисля, че този недостатък не е случаен. Той се дължи на следното: в крайна сметка казването, че реалността на достойнството в нейната пълнота трябва да бъде търсена в реалността на това, което може да има „собствена действителност“, от една страна е постижение, така, от друга страна, изисква своето същинско разгръщане, така щото да стане ясно как точно тази „собствена действителност“ се получава. Така би трябва да станат ясни разликите

между: просто възникналото достойнство, роденото достойнство, между произведеното достойнство, създаденото, сътвореното, проектното. Така работата би добила своята онтологическа завършеност, доколкото би се ангажирала с резултати, които излизат извън полето на проявяването и схващането и директно повеждат към действия, през които може да се положи грижа за живот съобразен с реалността на достойнствоеещото субектно, именно като субектна реалност, а не като сведено до предметно (било налично, било същностно).

Така се натъкваме на следното питане – възможно ли е субектното да бъде мислено като не-достойнствоеещо, или по силата на самата си субектност въпросната реалност е и вече достойна? Ако е второто – всяко субектно е вече достойно, - то това означава, че грижата за субектното, означава грижа за „неговото“ достойнство и обратното, но пък от друга страна достойното все пак е различно от субектното. Мисля, че дисертантът дължи обяснения по този въпрос.

Убедеността в мен, че Цена Желязкова има нагласата и способността да се справи с такова предизвикателство, идва от следните две обстоятелства: както от самото изследване, така и устойчивото настояване, че темата за достойнството, макар и традиционно да е така, онтологически не е обвързана единствено с реалността на човека, а с всяко субектно. Тук дисертантът отново сякаш дължи повече на читателите си. Макар и да можем да се досетим за какви и кои други субектни реалности може да става дума (още повече, че имаме и някои посочвания в дисертацията – за знанието, за одухотвореното, смиреното и т.н.) все пак е добре да се чуе, поне на защитата, повече по този въпрос.

Втори въпрос, на който бих желал да получа отговор, е свързан „лишаването от достойнство“. Ако при мисленето и грижата за достойнството останем при фигурата за „собствена действителност“, то

как изобщо може да се мисли действителността по удостояването с или лишаването от достойнство?

Преди заключението нека ми бъде позволено да оглася някои наблюдения върху академичната и неакадемичната философска работа на Цена Желязкова, която познавам от студентските ѝ години и по-специално от участието ѝ в семинарните занятия по „Онтология“ и „Философия за деца“, а и освен това работя активно с нея по три основни направления. Нека и това бъде сметено като декларация за съвместна работа и свързаност с дисертанта.

През 2007 година Цена Желязкова се включи активно в дейностите по действително практикуване на „Философия с деца“ и се превърна в един от водещите специалисти по темата, в която разликата между „теоретическо“ и „практическо“ почти напълно губи своето значение. Работата ѝ в тази област е била винаги много високо ценена от всички участници в процеса – от деца и ученици (от 3 годишни до 9 клас), родители, колеги-учители, директори и собственици на учебни заведения и училища. В тази връзка имам и съвместна публикация с Цена Желязкова „Допълнителна педагогическа услуга Философия с деца – развитие на мисловни умения и творчество“, сп. Виртуална култура, бр. 1, 2009 година.

Също така, Цена Желязкова е активен участник и деятел в опитите онтологически изследвания да бъдат предлагани, договаряни и изпълнявани за нуждите на свободния стопански и социален живот в България и чужбина.

И последно – от две години Цена Желязкова е асистент в катедра „Философия“ на Софийския университет и отговаря за семинарните занятия по „Предметна онтология“ и „Субектна онтология“, като лекциите по първата дисциплина чета аз, а по втората – доц. Рачева. Намирам работата на ас. Желязкова през този период за отговорна и компетентна.

В заключение давам своята **положителна** оценка и **препоръчам** на Научното жури да присъди на Цена Динчева Желязкова образователната и научна степен „доктор” в професионално направление 2.3 „Философия” (Онтология).

01 юни 2017 година

Рецензент:

Доц. д-р Веселин Дафов